

Prof. Anda Kīvīte-Urtāne

RSU asociētā profesore,

Sabiedrības veselības un epidemioloģijas katedras docētāja,

Sabiedrības veselības institūta direktore

Gunta Lazdāne

RSU profesore, Dzemdniecības un ginekoloģijas katedras docētāja,
Sabiedrības veselības institūta direktore p. i., vadošā pētniece

Dace Rezeberga

RSU profesore, Dzemdniecības un ginekoloģijas katedras vadītāja,
Sabiedrības veselības institūta vadošā pētniece

Ieva Briedīte

RSU Dzemdniecības un ginekoloģijas katedras docētāja,
Sabiedrības veselības institūta pētniece

Solvita Olsena

LU asociētā profesore, pētniece

Elizabete Pumpure

RSU Sabiedrības veselības institūta zinātniskā asistente

Ināra Kantāne

RSU Statistikas laboratorijas docētāja,
Sabiedrības veselības institūta pētniece

Ieva Pitkeviča

RSU studente

Marta Laura Graviņa

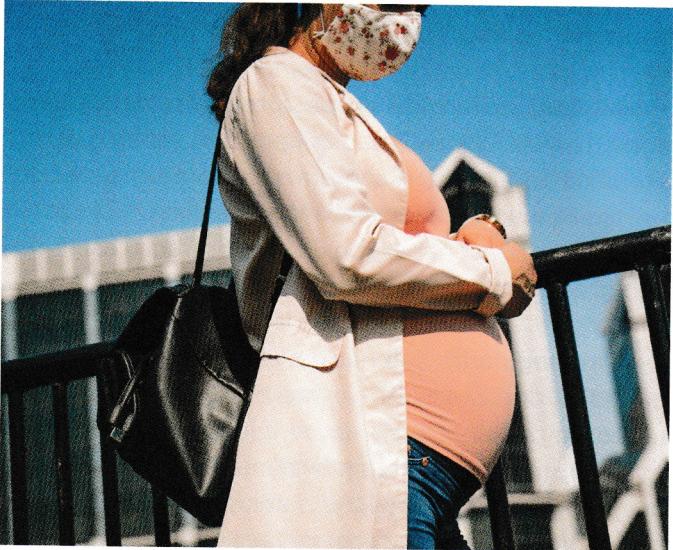
RSU studente

Darja Mihailova

RSU studente

"Vārēja piedāvāt kādu citu, pie kura es varētu aiziet."
(Aija, grūtniece)

"Protams, bija bail iet uz veikalu, pirmos divus mēnešus gāja tikai vīrs. Tikai pēc tam sapratu, ka es arī varu iet. Velkot masku un mazgājot rokas, bailes samazinājās."
(Ilze, grūtniece)

Šie ir tikai divi emocionāli piemēri, ko Latvijā dzīvojošas sievietes pastāstīja Rīgas Stradiņa universitātes pētniekam, kuri pagājušā gada otrajā pusē veica pētījumu par Covid-19 epidēmijas ietekmi uz iedzīvotāju seksuālo un reproduktīvo veselību. Maldīgi var šķist, ka Covid-19 nozīmē tikai risku inficēties ar koronavīrusu un iegūt smagu elpcelu saslimšanu. Šī gaisa pilenu infekcija diemžēl ietekmē arī citas orgānu sistēmas (piemēram, šobrīd ir zināms, ka vīruss atstāj paliekošas sekas uz sirds un asinsvadu sistēmu, nieru funkcijām), psihisko veselību un mūsu dzīvi kopumā.

To apzinoties, 2020. gada jūnijā Latvijas valdība no valsts budžeta līdzekļiem neparedzētiem izdevumiem piešķīra piecus miljonus eiro, un Izglītības un zinātnes ministrija sadarbībā ar Labklājības un Veselības ministrijām izstrādāja pasūtījumu 10 projektu realizēšanai Valsts pētījumu programmas "Covid-19 seku mazināšanai" ietvaros. Viens no projektiem, kuru īstenoja Rīgas Stradiņa universitātes pētnieki kopā ar kolēģiem no Latvijas Universitātes un Banku augstskolas, paredzēja tieši Covid-19 ietekmes uz Latvijas sabiedrības veselību izpēti, tostarp ietekmes uz iedzīvotāju seksuālo un reproduktīvo veselību apzināšanu. Zinātnieki ar interneta starpniecību aptaujāja aptuveni 1200 Latvijas pilngadīgo iedzīvotāju, kā arī veica speciālas padziļinātās intervijas un grupu diskusijas ar jaunajām māmiņām un tētiem, nevalstisko organizāciju pārstāvjiem un medikiem. Aplūkosim galvenās atziņas, ko šajā apjomīgajā darbā zinātniekiem izdevās gūt.

Pētījuma dati rāda, ka vairāk nekā piektajai daļai Latvijas iedzīvotāju (21%) Covid-19 ierobežojumu laikā

Latvijas iedzīvotāju seksuālā un reproduktīvā veselība Covid-19 pandēmijas ēnā

"Man trīs reizes pārcēla konsultāciju, pat nezināju, kurā mēnesī esmu, kas jādzēr vai nav jādzēr. Tev zvana un atliek visu laiku. (...) un beigās uzzināju, ka biju jau 12. nedēļā, kad pirmā pārbaude, pirmā sonogrāfija bija. Tā īsti labi no ārstniecības iestādes tas nebija, zinot, ka tu esi grūtniece, arī nepiedāvāja citu variantu tanī brīdī.
38

pagājušajā gadā pieauga dzimumattiecību biežums, bet tikpat lielai daļai aptaujāto (20%) dzimumattiecību biežums bija samazinājies. Kopējā Latvijā dzīvojošo sieviešu un vīriešu apmierinātība ar seksuālo dzīvi pirms Covid-19 un pandēmijas laikā neatšķīrās, bet, atsevišķi analizējot sieviešu un vīriešu atbildes, pandēmijas laikā nozīmīgi samazinājusies tieši sieviešu apmierinātība ar seksuālo dzīvi.

Lai gan kopumā pētījums neuzrādīja vērā ņemamas izmaiņas kontracepcijas metožu lietošanā Latvijas iedzīvotāju vidū, tomēr intervētie medīki uzsver, ka plānveida ambulatoro pakalpojumu atcelšana Covid-19 dēļ kavēja augsti efektīvu kontracepcijas metožu lietošanas uzsāksanu (piemēram, intrauterīnās jeb dzemdes spirāles ievadišanu sievieteit). Jāuzsver, ka satraucoši augsts Latvijas sieviešu īpatsvars atzīst, ka gan pirms Covid-19, gan pandēmijas laikā lieto nedrošas kontracepcijas metodes, piemēram, vairāk nekā trešā daļa sieviešu izmanto pārtraukto dzimumaktu. Intervijās ar iedzīvotājiem atklājās, ka pandēmijas ietekmē cilvēki sākuši bieži iepirkties interneta veikalos, piemēram, iegādājas apģērbu vai pārtikas preces, taču nav iedomājušies, ka arī vīriešu prezervatīvus, kas ir droša un efektīva kontracepcijas metode, ja to pareizi lieto, varētu iegādāties internetā. Tas nozīmē, ka krizes situācijās gan ārstiem, gan Veselības ministrijai būtu ik pa laikam jāatgādina un jāiedrošina iedzīvotāji šādu iespēju izmantot.

Covid-19 pandēmija izgaismoja virkni jau pirms pandēmijas pastāvošu problēmu Latvijas veselības aprūpē. Piemēram, faktu, ka Latvijā (atšķirībā no virknes citu Eiropas valstu) nav atļauta medikamentozā aborta veikšana mājas apstākļos, kas pandēmijas laikā, kad klātienes konsultācijas un plānveida stacionāro pakalpojumu pieejamība tika ievērojami ierobežota, būtu joti piemērots risinājums, jo aborta veikšana ir process, kuru nevar atlikt, tā veikšanai laiks ir ierobežots. Stāsta viena no pētījumā intervētajām medīkiem: "Mēs šajā brīdī joti krasī izjūtam to, ka mums ir maza pieejamība medikamentozajam abortam, lai gan tehnoloģija Latvijā ir reģistrēta, tomēr ne visos stacionāros to dara vai to dara par dārgāku naudu, līdz ar to pieejamība sievietei ir grūtāka, bet šajos apstākļos tā būtu bijusi viena no veiksmīgākajām izvēlēm grūtniecības pārtraukšanā."

Līdzīgas problēmas bija vērojamas arī ar neauglības ārstēšanas programmām, kuru labvēlīgs iznākums ar veiksmīgu grūtniecības iestāšanos bija apdraudēts Covid-19 pandēmijas dēļ. Intervētais medīķis stāsta: "Tika apturētas arī neauglības programmas, jo tās teorētiski pieder pie plānveida pakalpojumiem, bet, ja sieviete ir uzsākta stimulācija, ir jāveic olnīcu punkcija, tas ir jāveic noteiktā laikā, noteiktā dienā, pēc tam jāveic embrija pārnese. Tā ir noteikta shēma, un, ja tā vienā

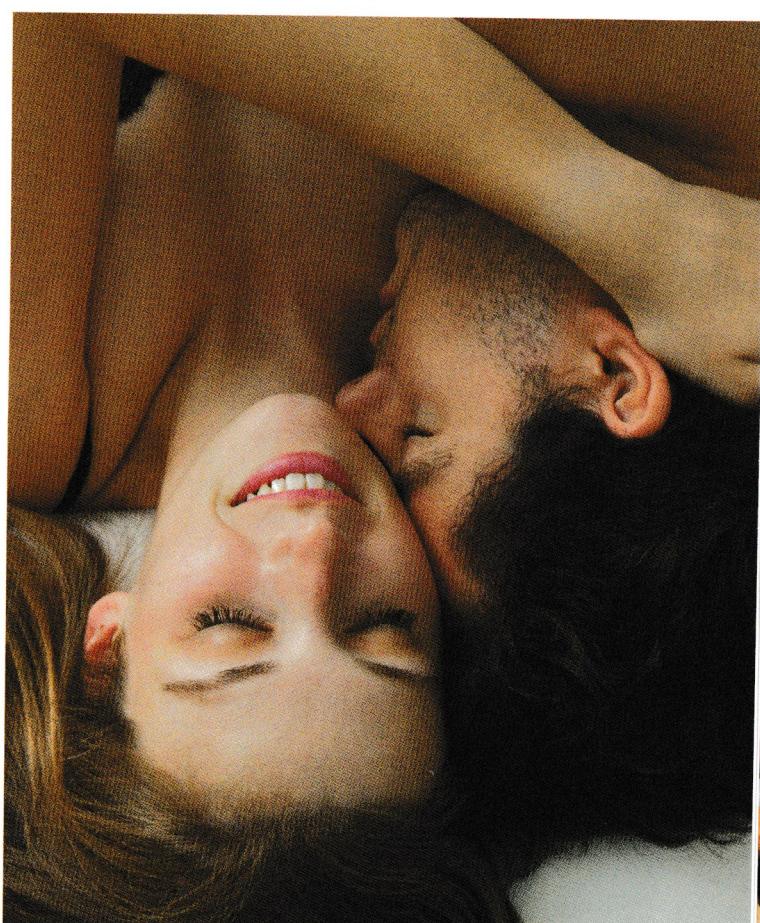
dienā, ceturtdienā, apstājas, tad faktiski tas process šim cilvēkam ir beidzies."

Gandrīz ceturtā daļa aptaujāto Latvijas iedzīvotāju atzīmē, ka arī izmeklējumu veikšana HIV vai citu seksuāli transmisīvo infekciju noteikšanai pandēmijas apstākļos bija ierobežota. Intervētie medīki stāsta, ka cilvēki ar vēlmi veikt seksuāli transmisīvo infekciju izmeklējumus vērsušies pat slimnīcu uzņemšanas nodaļās.

Īpašu uztraukumu Covid-19 pirmā viļņa laikā pērn piedzīvoja grūtnieces un nedēļnieces. Vairāk nekā 40% aptaujāto grūtnieču atzīmēja, ka viņas nevarēja savlaičīgi apmeklēt ārstu, jo ieplānotās vizītes pie ārsta tika vai nu atceltas, vai pārceltas. Ar šādu pieredzi ir dalījusies Aija Šī raksta sākumā. Trešā daļa sieviešu atzina, ka neieradās uz pēcdzemdību aprūpes vizītēm vai tās pārcēla.

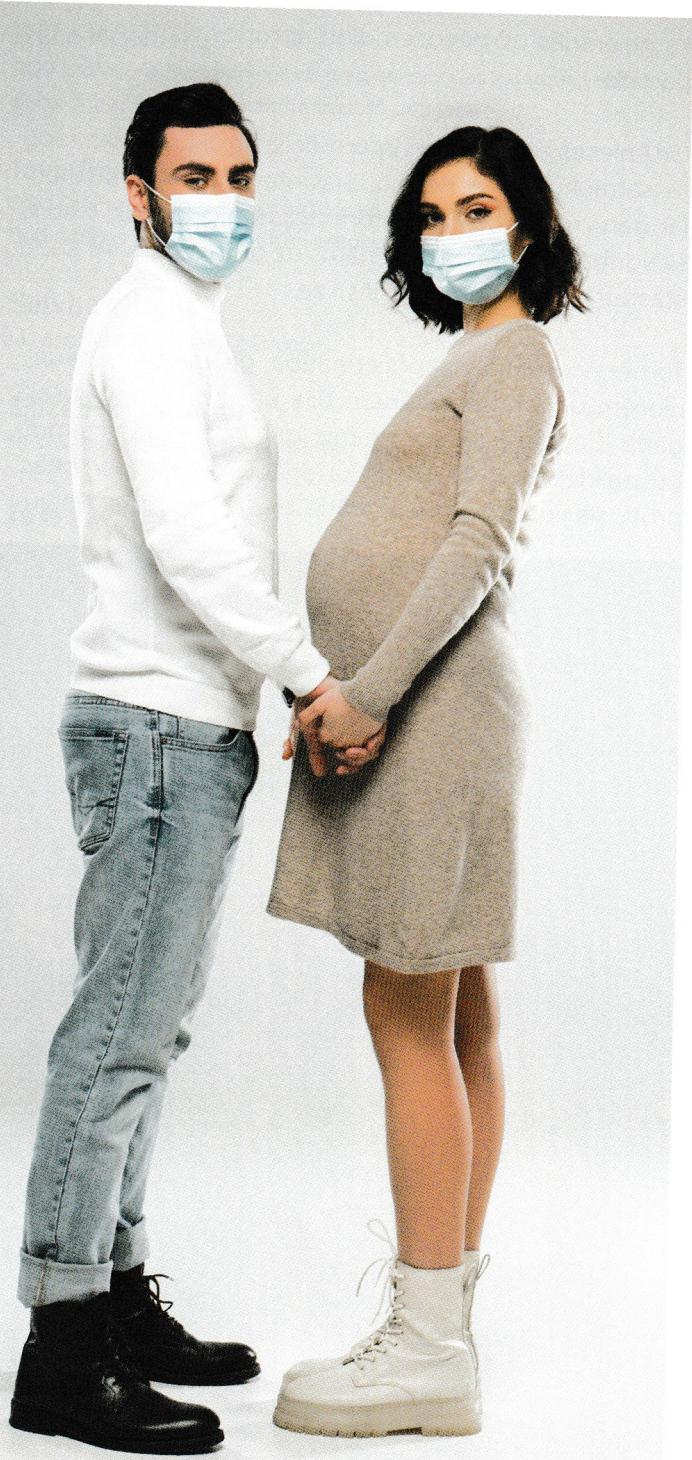
Grūtnieces atzīmēja arī informācijas trūkumu, kas radījis satraukumu un neziņu. Sievietes intervijās atzina – lai gan masu medijos informācijas bija daudz, nebija skaidrības, kas tieši attiecināms uz grūtniecēm. Ar šādu stāstu raksta sākumā dalījās Ilze.

Tomēr vislielākā neapmierinātība grūtniecēm, nedēļniecēm un viņu partneriem bija par to, ka pagājušajā gadā Covid-19 ierobežojumu dēļ lielā daļā dzemdību palīdzības iestāžu netika atļauta trešās personas, proti, sievietes partnera, klātbūtne dzemdībās. Pētīju-

ma ietvaros apkopotie statistikas dati rāda, ka no marta līdz jūnijam (pirmās ar Covid-19 saistītās ārkārtējās situācijas laikā), piemēram, Rīgas Dzemdību namā un Paula Stradiņa Klīniskajā universitātes slimnīcā, dzemdību skaits samazinājies aptuveni par 10%, jo tādēļ, ka nebija atļauta partnera daļība dzemdībās, sievietes meklēja iespējas dzemdēt ārstniecības iestādēs, kur nākamais tētis varēja būt kopā ar dzemdētāju, atbalstīt partneri un sveikt bērnu šajā pasaulē.

Rezultātā vairāk nekā puse (61%) aptaujāto grūtnieču atzīmēja, ka ierobežojumu laikā izjutušas trauksmi vai depresiju, turklāt 11% tā bija izteikta. Veselības jomas profesionāļi atzīst, ka šāds psiholoģisks stāvoklis var nelabvēlīgi ietekmēt grūtniecības gaitu un iznākumu.

Raugoties plašāk, jāuzsver, ka Latvijas sabiedrībā kopumā, tostarp skolās, arī pirms Covid-19 pandēmijas bija vērojama izteikta diskusiju un informācijas par seksuālās un reproduktīvās veselības jautājumiem stigmatizēšana. Taču šī problēma pandēmijas laikā saasinājās vēl vairāk, jo, piemēram, dzimumizglītība skolās Covid-19 ierobežojumu laikā tika pārtraukta pilnībā.

Pētījums arī atklāj, ka Covid-19 laikā iedzīvotāju vidū ir pieaudzis alkohola lietošanas biežums (to atzīmē 20% aptaujāto), tostarp ikdienas alkohola patēriņš (to uzrāda 16% aptaujāto, bet 17% aptaujāto atzīmē alkohola lietošanas samazināšanu Covid-19 laikā). No visiem aptaujātajiem 4% atzīst, ka pandēmijas laikā sākuši biežāk lietot marihuānu, hašišu un "zālīti".

Informācijas vakums līdztekus atkarību izraisošo vielu lietošanai likumsakarīgi noved pie nākamā pētījuma atklājuma – vardarbības ģimenē gadījumu pieauga pandēmijas laikā. Viena no pētījumā intervētajām nevalstiskās organizācijas, kura sniedz pakalpojumus no vardarbības cietušām personām, pārstāvē stāsta: "...*pat /oti veselīgās attiecībās un /oti veselīgās ģimenēs jau ieplaiksnīja kaut kādi momenti, kas, ja tur nebūtu šīs veselīgās attiecības, varētu tikt risināti diezgan destruktīvā veidā.*" Turklat jāuzsver, ka 99% sieviešu un 100% vīriešu, kuri atzīmēja, ka pandēmijas laikā cietuši no vardarbības, par to nav oficiāli ziņojuši un 71% atzīmē, ka nevienam nav teikuši, ka pret viņiem vērsta vardarbība. Tiesa gan, Latvijas iedzīvotāji diemžēl arī pirms Covid-19 pandēmijas vardarbības gadījumā nevērsās pēc palīdzības. Starptautiskie dati rāda, ka mūsu valstī vardarbības gadījumā iedzīvotāji pēc palīdzības pie policijas vai cietušo atbalsta organizācijām vēršas vairāk nekā divas reizes retāk nekā vidēji iedzīvotāji citās Eiropas Savienības valstīs.

Tātad kopumā var secināt, ka Covid-19 nav tikai elpcēļu infekcija. Šai slimībai bijusi plaša ietekme uz Latvijas sabiedrības veselību, tostarp seksuālo un reproduktīvo veselību. Pandēmija izgaismojusi un saasinājusi virknī sabiedrības veselības un veselības aprūpes problēmu, kas Latvijā pastāvēja jau pirms pandēmijas. Palūkoties no otras puses, pandēmija var kalpot arī kā labs katalizators šo problēmjautājumu atrisināšanai. Piemēram, jau šobrīd rakstā aplūkoto pētījumu veicēju komanda ir panākusi to, ka partnera klātbūtne dzemdībās arī pandēmijas apstākļos ir atļauta. Proti, veiktie pētījumi ir rezultējušies uz pierādījumiem balstītās praktiskās veselības aprūpes vadlīnijas un politiskos lēmumos. Jācer, ka arī pārējās pētījumos izgaismotās un šajā rakstā atspoguļotās problēmas radīs dzīrdīgas ausis likumdevēju un veselības aprūpes politikas veidotāju lokā.